

6-SINF QADIMGI DUNYO TARIXI

1-MAVZU: QADIMGI TARIX MANBALARI. ODAMLARNING RIVOJLANISH BOSQICHLARI.

Yer yuzida odam paydo bo'lganidan to milodiy 476-yilda G'arbiy Rim imperiyasi qulaguniga qadar kechgan voqealar tarix fanida **qadimgi dunyo tarixi** deb ataladi.

Qadimgi bitiklarni o'rganish bilan **epigrafika**, tangalarni o'rganish bilan esa **numizmatika** degan maxsus fanlar shug'ullanadi.

Eng qadimgi shaharlar, yozuv, davlatlar tashkil topishi va rivojlanishi davrini olimlar ilk **sivilizatsiya** deb ataydilar. Dastlabki sivilizatsiyalar tarixi **Qadimgi Sharqda**, so'ngra **Yunonistondagi Krit** orolida boshlangan.

Olimlar o'qigan qadimgi matnlar, masalan, «Piramidalar matnlari» va «Marhumlar kitobi» **misrliklar** tarixi haqida, «Rigveda» – **hindlar**, «Avesto» esa **O'rta Osiyo xalqlari** tarixidan hikoya qiladi.

Arxeologlar qadim zamonlarda odamlar yashagan manzilgohlarda va turarjoylarda qazishma ishlarini amalga oshiradilar.

Antropologlar qadimgi odamlarning suyak qoldiqlari (skelet va bosh chanoqlari)ni sinchiklab tekshirib, ularning tashqi ko'rinishini tiklaydilar, ming yillar avvalgi kishilarning tashqi qiyofasida ro'y bergan o'zgarishlarni o'rganadilar.

Etnograflar qadimgi odamlarning ko'pgina urf-odatlarini, xo'jalik va madaniy an'analarini saqlab qolgan, hozirda yashayotgan qabilalar va elatlarni o'rganishadi.

Moddiy manbalar Arxeologik qazishmalar davomida topilgan mehnat qurollari, sopol idishlar, qurol-aslahalar va zeb-ziynat buyumlari, xullas, qadimda inson qo'li bilan yaratilgan barcha narsalar.

O'rta Osiyo tarixi bo'yicha eng qadimgi yozma manba “**Avesto**” kitobidir. Qadimgi davr tarixiga doir yana bir qimmatli yozma manba Erondagi **Behistun qoyasi** yozuvlaridir. Bu yozuvlar Fors shohi **Doro I** buyrug'i bilan qoyaga o'yib yozilgan.

Miloddan avvalgi V asrda qadimgi yunon tarixchisi **Gerodot** turli mamlakatlarga sayohat qilib, “**Tarix**” nomli kitobini yozdi.

Miloddan avvalgi I asr oxirlarida qadimgi yunon tarixchisi va geografi **Strabon** “**Geografiya**” asarini yozgan.

Milodiy I asrda qadimgi Rim tarixchisi **Kvint Kursiy Ruf** «Makedoniyalik Aleksandr tarixi» nomli asarni yozib, makedoniyalik Aleksandrning Oʻrta Osiyoga harbiy yurishlari haqidagi maʼlumotlarni keltirgan.

Milodiy II asrda yunon tarixchisi **Arrian** Makedoniyalik Aleksandrning Oʻrta Osiyoga qilgan harbiy yurishlari haqida “**Aleksandrning harbiy yurishlari**” nomli asar yozgan.

Ibtidoiy jamoa tuzumi - insoniyat tarixining boshlangʻich davri boʻlib, bu paytda barcha mehnat qurollari umumiy boʻlgan va hamma birgalikda mehnat qilgan.

Ibtidoiy toʻda bu – turmush va mehnat umumiyligi negizida birlashgan eng qadimgi odamlar jamoasi.

Ibtidoiy jamoalar asta-sekin qarindosh urugʻlaridan iborat alohida **urugʻ jamoalariga** boʻlina boshladi.

Matriarxat - Ilk urugʻ jamoalari ayol kishi – ona atrofida birlashgan.

Patriarxat - Urugʻdosh jamoalarni erkak kishi boshqarib turgan.

Eng qadimgi odamlar dastlabki mehnat qurollarini toshlardan yasashgan, shunga koʻra arxeologlar insoniyat tarixining boshlanishini “**tosh davri**” deb atashadi.

Tosh davri quyidagi **4** bosqichga boʻlingan:

Paleolit- qadimgi tosh davri (yunoncha paleos – “qadimgi” va litos – “tosh”)

Mezolit- oʻrta tosh davri (yunoncha mezos – “oʻrta” va litos – “tosh”)

Neolit- yangi tosh davri (yunoncha neos – “yangi” va litos – “tosh”)

Eneolit- mis-tosh davri (lotincha eneus – “mis” va yunoncha litos – “tosh”)

Qadimgi tosh davri tarixi **ilk (mil.avv. 1 mln. – 100 ming yil), oʻrta (mil.avv. 100 – 40 ming yil)** va **soʻnggi paleolit (mil.avv. 40 –12 ming yil)** davrlariga ajratilib oʻrganiladi.

Olimlar turli mintaqalardan oʻta sodda tosh mehnat qurollari ya sashni biladigan eng qadimgi odam suyaklari qoldiqlarini topib oʻrganganlar, jumladan, Janubiy Afrikadan – **avstralopitek**, Sharqiy Afrikadagi **Zinj** vodiysidan – zinjantrop, Yava orolidan (Indoneziya) – **pitekantrop**, Xitoy hududidan – **sinantrop**, shuningdek, Germaniyadan – **neandertal** va Fransiyadagi Kromanyon gʻoridan – hozirgi qiyofadagi odam – **kromanyon** suyaklari topilgan.

Ilk paleolit davrining oxirlariga kelib **Buyuk muzlik davri** boshlanadi. Ibtidoiy odamlar oʻta qattiq sinovga duch keladilar. Bu hol odamlarni yangicha iqlim va turmush

sharoitlariga moslashishga undadi. Bunday paytda faqat kuchlilargina yashab qolishi mumkin edi.

Oʻrta Osiyoda toshdan yasalgan qadimiy mehnat qurollari quyidagi joy-makonlardan topilgan:

Selungur- Fargʻona vodiysi; **Koʻlbuloq**- Toshkent viloyati

Chopperlar- qoʻpol tosh qurollar boʻlib, ularning bir tomoni urib oʻtkirlangan.

Odamlarning eng qadimiy mashgʻulotlari – termachilik va ov qilish **oʻzlashtiruvchi xoʻjalik** deb ataladi.

Boysun togʻlaridan topilgan **Teshiktosh gʻori** oʻrta paleolit davri (mil. avv. 100–40-mingyillik) madaniyatining yodgorligi hisoblanadi. Teshiktosh gʻoridan tosh qurollar va ularning parchalari, togʻ echkisi, kiyik, yovvoyi ot, qoplon, quyon, mayda kemiruvchilar, shuningdek, qushlarning suyaklari topilgan. Teshiktosh gʻoridan topib tekshirilgan, tosh asriga mansub **8–9 yashar neandertal bolaning** suyak qoldiqlari eng mashhur topilmadir. Bola jasadi qabrga koʻmilgan. Jasad atrofiga **togʻ echkisi** shoxlari qadab chiqilgan.

Totemizm - Odamlar guruhi jamoasining biror hayvon yoki oʻsimlik turi bilan qarindoshlik aloqasiga ishonish.

Animizm - Odamni oʻrab turgan muhitdagi har bir narsaning joni va ruhi borligiga ishonish.

Fetishizm - Qadimgi odamlarning u yoki bu buyumlar omad keltirishiga yoxud balo-qazoni daf qilishiga ishonishi.

Soʻnggi paleolitga oid gʻorlar devorlaridagi rasmlarning topilishi qadimgi odamlarda diniy eʼtiqodlar boʻlganining isbotidir. Bunday rasmlardan eng qadimiylari quyidagi gʻorlardan topilgan:

Ispaniya - **Altamira** gʻori; Fransiya - **Lasko** gʻori; Boshqirdiston (Rossiya) - **Kapova** gʻori

TAKRORLASH VA MUSTAHKAMLASH

1. Qadimgi dunyo tarixi – tushunchasi

Odamlar paydo boʻlganidan boshlab

Milodiy 476-yilda Gʻarbiy Rim imperiyasi qulagunicha boʻlgan davr

2. Maxsus fanlar

Epigrafika – qadimgi bitiklarni o‘rganadi

Numizmatika – tangalarni o‘rganadi

3. Ilk sivilizatsiyalar

Qadimgi Sharqda

Yunoniston (Krit oroli)

4. Qadimgi yozma manbalar

“Piramidalar matnlari”, “Marhumlar kitobi” – Misr

“Rigveda” – Hindiston

“Avesto” – O‘rta Osiyo

5. Qadimgi tarixni o‘rganadigan mutaxassislar

Arxeologlar – qazishmalar

Antropologlar – suyak, bosh chanoq orqali tashqi ko‘rinishni tiklaydi

Etnograflar – urf-odatlar, madaniyat

6. Moddiy manbalar

Mehnat qurollari

Sopol idishlar

Qurol-aslahalar

Zeb-ziynat buyumlari

7. O‘rta Osiyo tarixi bo‘yicha qimmatli yozma manbalar

“Avesto” – eng qadimgi yozma manba

Behistun qoyasi yozuvlari – Fors shohi Doro I

8. Qadimgi tarixchilar

Gerodot – “Tarix”, mil.avv. V asr

Strabon – “Geografiya”, mil.avv. I asr oxiri

Kvint Kursiy Ruf – “Makedoniyalik Aleksandr tarixi”, milodiy I asr

Arrian – “Aleksandrning harbiy yurishlari”, milodiy II asr

9. Ibtidoiy jamiyat bosqichlari

Ibtidoiy jamoa tuzumi – birgalikda yashagan va umumiy mehnat qilgan jamoa

Ibtidoiy to‘da – turmush va mehnat umumiyligi negizida birlashgan odamlar

Urug‘ jamoalari – qarindoshlik asosida birlashgan jamoa

10. Urug‘ bosqichlari

Matriarxat – ayol boshchiligida

Patriarxat – erkak boshchiligida

11. Dastlabki mehnat qurollari

Tosh qurollari

Tosh davri – 4 bosqich:

1. Paleolit – qadimgi tosh (mil.avv. 1 mln – 12 ming yil)

Ilk: 1 mln – 100 ming

O‘rta: 100 – 40 ming

So‘nggi: 40 – 12 ming

2. Mezolit – o‘rta tosh

3. Neolit – yangi tosh

4. Eneolit – mis-tosh

12. Eng qadimgi odamlar topilmalari

Avstralopitek – Janubiy Afrika

Zinjanthrop – Sharqiy Afrika

Pitekantrop – Yava oroli

Sinantrop – Xitoy

Neandertal – Germaniya

Kromanyon – Fransiya

13. Buyuk muzlik davri

Ilk paleolit oxirlarida

Odamlar yangi iqlimga moslashdi

14. Oʻrta Osiyodagi topilmalar

Selungur – Fargʻona

Koʻlbuloq – Toshkent

Chopperlar – qoʻpol tosh qurollar

15. Eng qadimgi mashgʻulotlar

Termachilik

Ovchilik

→ Oʻzlashtiruvchi xoʻjalik

16. Teshiktosh gʻori (Boysun)

Oʻrta paleolit davri

8-9 yoshli Neandertal bolaning qabri

Hayvon suyaklari va tosh qurollar

17. Diniy eʼtiqodlar

Totemizim – hayvon/oʻsimlik bilan qarindoshlik

Animizm – barcha narsada jon va ruh bor

Fetishizm – buyumlar omad keltiradi yoki balodan saqlaydi

18. Eng qadimgi qoyatosh rasmlar

Altamira gʻori – Ispaniya

Lasko gʻori – Fransiya

Kapova gʻori – Rossiya